

Információs társadalom és humán erőforrás fejlesztés - magyar közpolitikák szembesítése egy közép-európai lakossági felmérés eredményeivel

Futó Péter - Kovács Ákos - Pálinkó Éva

Összefoglalás

2003 januárjában tíz közép-európai országban reprezentatív lakossági felmérés készült az információs társadalom témájában. A dolgozat a felmérés eredményeit szembesíti a magyar kormányzat három különböző, de egymással a humán erőforrás fejlesztési feladatok kapcsán összefüggő közpolitikájának céljaival és tetteivel. Az informatikai politika, valamint az oktatásügyi és munkaügyi politika informatikai vonatkozásai sokban hozzájárultak ahhoz, hogy az információs társadalom magyar jelzőszámai részben megfeleljenek a közép-európai átlagnak, részben pedig elmaradást tükröznek attól.

Ellátottság. A SIBIS felmérés szerint a lakosság infokommunikációs termékekkel és szolgáltatásokkal való ellátottsága a közép-európai átlagnak megfelelő, kivéve a mobiltelefoniat, amiben a magyar érték jelentősen meghaladja a térség átlagát.

Használat. A magyar fogyasztók korábban kezdték az Internet használatot, de az internetezők lakosságon belüli aránya ma már elmarad a közép-európai átlagtól. A férfiak körében lényegesen gyakoribb az Internet használat, mint a nők körében, de ez a különbség Magyarországon nem nagyobb, mint ahogy az a közép-európai országok átlagában megfigyelhető. Az iskolázottak körében lényegesen gyakoribb az Internet használat, mint a kevésbé iskolázottak körében, és ez a különbség Magyarországon nagyobb annál, mint ahogy az a közép-európai országok átlagában megfigyelhető. A magyar Internet használók a közép-európai átlagnak megfelelő gyenge intenzitással vásárolnak a neten, pedig kevésbé aggódnak annak biztonsága miatt.

Tudás. A magyar internetezők számítástechnikai ismeretei közép-európai összehasonlításban gyengék. Az internetező nők számítógépes tudása Magyarországon is elmarad a férfiakétól, de a tudásszint két nem közötti különbsége szignifikánsan alacsonyabb, mint az az egész közép-európai régióban megfigyelhető. A képzettségi szinttől viszont jobban függenek az internetezési készségek Magyarországon, mint a régió egészében. Magyarországon regionális összehasonlításban gyenge a dolgozók munkahelyi képzésre való ösztönözöttsége és a képzési piac oktatástechnikai fejlettsége.

Működés. A dolgozat módszertani fejezetei olyan kérdőív szerkesztésére tesznek javaslatot, amellyel az információs társadalomra jellemző tudás- és innováció terjedési mintázatok jobban követhetők lennének. Az információs társadalommal kapcsolatos kutatások jelentős részét elfoglaltságok terhelik, aminek sok esetben az az oka, hogy azokat ipari és kereskedelmi érdekcsoportok finanszírozzák. E szisztematikus torzítások egy része semlegesíthető lenne, ha az infokommunikációs innovációk terjedése mellett azt is felmérnék, hogy ezek a technológiák hogyan, mennyire sikeresen ágyazódnak be a szervezetekbe. A dolgozat az információs társadalommal kapcsolatos kutatási témák egy lehetséges rendszerezésével végződik.

A SIBIS projekt és a hasonló felmérések családja

Az EU által finanszírozott SIBIS projekt fő célja, hogy nyomon kövesse a közösség ambiciózus információs társadalom-fejlesztési politikájának célcsoportjait. A kutatás a közelmúltig csupán a jelenlegi tagállamokban folyt, de a mostani hullámba bevonták a közép-európai országokat is, melyek többsége leendő EU tagállam, és így infokommunikációs politikáikat az államszövetség szakpolitikai céljaival harmonizálják. Emellett a projekt egységesíteni és bővíteni kívánja az információs technológiák terjedésének, a vonatkozó társadalmi folyamatoknak regisztrálását, statisztikai mérését. Innen kapta nevét a projekt betűszava: Statistical Indicators for Benchmarking Information Society. (Ld. SIBIS 2003).

A *SIBIS lakossági felmérés* során 2003 januárjában Közép-Európa 10 országában összesen közel 10 ezer, országonként mintegy 1000, 15 évesnél idősebb személyt kérdeztek meg infokommunikációs

- infrastruktúrális ellátottságukról, az általuk használt IT és kommunikációs platformok korszerűségéről, kapacitásáról, megbízhatóságáról;
- erre vonatkozó tudásukról, attitűdjeikről, véleményükről, félelmeikről, fenntartásaikról;
- és az IT egyes alkalmazási területeire való felkészültségükről, abban való részvételükről (alkalmazási területek: e-oktatás, e-munka, e-egészségügy, e-kereskedelem, hivatali e-ügyintézés).

A 10 közép-európai országban (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) a felmérés azonos módszertan alapján készült, tehát a kérdőívek és a mintavételi elvek egységesek voltak. A felmérés adatbázisában mintegy 160, közvetlenül a kérdőív kérdéseinek megfeleltethető kérdés szerepel. A felméréseket összehangoló német tanácsadó cég javaslati jelleggel ezen felül további mintegy 60 származtatott változót képzett és helyezett el a felmérés adatbázisában. Magyarországon a felmérést a Medián Kft. végezte el, a kutatási feladatokat pedig a BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke valósítja meg.

A *projekt végeredménye* országonként és alkalmazási területenként (az e-kereskedelemtől a távmunkán és a távoktatáson keresztül az e-kormányzatig) egy-egy tanulmány. Mivel a felmérési adatok nyers közlése semmitmondó statisztikai gyakorlat lenne, ezért a kutatók országonként áttekintették azt a jogi, politikai, intézményi és üzleti háttérrel, amely segít az adatok értelmezésében. (Magyarország esetében ld. SIBIS háttér tanulmány, 2003). Ezekkel az információkkal felvértezve az adathalmaz alkalmassá válhat arra is, hogy a közép-európai országok informatikai politikáinak összehasonlító hatásvizsgálatában segítséget nyújtson. Ez a hasznosítási lehetőség annál is inkább szükséges, mert a SIBIS projekt indításához az Európai Unió "e-Európa" nevű, az infokommunikációs innovációkat széles körben terjesztő, nagyszabású programja adta az indítékot.

Magyar kutatási előzmények. A projekt során a kutatók a felmérés valamennyi célországga esetében összeállították az információs társadalomra vonatkozó felmérések és indexek előtörténetét. (Magyarország esetében ld. SIBIS háttér tanulmány, 2003). Magyarországon is léteznek friss, a SIBIS hazai elemszámánál lényegesen nagyobb mintanagysággal megvalósított felmérések és eredmények ebben a témában. Így pl. az ITTK és a TÁRKI által közösen megvalósított, úgynevezett World Internet Project felmérés keretében 2001 szeptemberében 5032, 14 éves és idősebb magyarországi lakossal készítették személyes interjút, és közülük 2002. szeptemberében és októberében 3763 fő ismét válaszolt a kérdésekre (Ld. WIP 2002). Itt kell megemlíteni a vegyes módszerrel végzett - kvalitatív és kvantitatív elemeket kombináló - információs társadalmi kutatásokat, amelyek különösen alkalmasak a "helyi információs társadalom" jelenségének egyes kisebb térségekben megvalósuló "mélyfúrás-szerű" feltárására. (Ld. Lengyel, 2002). A kvalitatív módszerek között a fókuszcsoport és a mélyinterjú mellett megjelent a kísérlet is, melynek során egy kistelepülésen néhány családhoz számítógépeket helyeznek ki, és a kedvezményezettekkel közösen figyelik a tudás és a készségek terjedési mintáit. (Ld. Futó 2003)

Magyar piackutatási előzmények. Vállalati megrendelésre, cégeknek történő későbbi értékesítés céljából vagy reklámcélból rengeteg piackutatási célú felmérés készült IT és telekommunikációs témában (Listájukat ld. SIBIS háttér tanulmány, 2003). Ezekből azonban csak a főbb sarokpontokat, eredményeket ismertető, a drága tanulmányok megvásárlására ösztönző broszúrák hozzáférhetők, a részletes eredmények azonban csak a piackutatási jelentések szabadpiaci árának megfizetése után elérhetők. (Ld. pl. Kód 2001 és Bell 2002).

Informatikai politika

Programok. A magyar informatikai politika másfél évtizedes múlttra tekinthet vissza. A kormány kijelölt szakemberei által kidolgozott Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIF) megvalósítása 1986-tól 1994-ig tartott. amit az 1995-tel kezdődő Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (NIIF), majd az 1996-os úgynevezett Nemzeti Informatikai Stratégia, majd az 1997-es Kormányzati Informatikai Stratégia folytatott. A 2000 decemberi Széchenyi Terv célkitűzései között szerepelt, hogy az ország modernizációját az úgynevezett „e-Magyarország” program megvalósításával segítse elő. A 2003-as Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozása volt a feltétele annak, hogy az ország 2004-2006 között hozzájusson ahhoz a pénzforráshoz, melyet az EU a csatlakozás után Magyarország fejlesztésére szán. Ezért ez a dokumentum Magyarországot elsősorban az EU átlagához hasonlítja. (NFT 2003).

Kihívások, gyengeségek. A jelenleg érvényes magyar kormányzati stratégiai dokumentumok az információs társadalom magyarországi helyzetében a gyengeségeket hangsúlyozzák. . A dokumentum Információs Társadalom fejezete az alábbi gyengeségeket, fejlesztendő területeket emeli ki (NFT 2003).

- *Kiadások.* Magyarországon az IT célú kiadások fajlagosan és abszolút értelemben is alacsonyabbak mint az EU átlag.
- *Hozzáférés.* Kevés az Internet használó. 2001-ben a lakosság 10 százalékának volt Internet hozzáférése, ami abban az évben az EU átlag egyharmada volt. Ebben a magas telefon költségek is nagy szerepet játszanak. A legtöbb Internet hozzáférés a munkahelyeken valósul meg.
- *Tudás.* A lakosság IT ismeretei hiányosak. Kevés az IT oktató és az egyéb tárgyak oktatóinak IT tudása alacsony.
- Fejletlen a tartalomipar.

- *Jog.* Az információs társadalom fejlesztéséhez szükséges jogi alapok nem épültek ki. Megfelelő versenyjogi keretek híján a szolgáltatók közötti verseny nem bontakozott ki. A XXXV./2001 törvény a digitális aláírásról csak szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy ez a szolgáltatás elterjedjen.
- *Szakadékok.* Nagyon nagyok a távközlési infrastruktúra regionális és településszerkezeti különbségei. A 10.000 fő alatti településeken az Internet hozzáféréssel rendelkező háztartások gyakorisága harmad-negyedakkora, mint a fővárosban. (Bakonyi 2003) Szélessávú hozzáférés csak a nagyobb városokban lehetséges.

Célok. A 2002-ben alapított Informatikai és Hírközlési Minisztérium vezetője felel az ország állampolgárainak információhoz jutásáról, és a kor színvonalának megfelelő új eszközök beszerzéséről, módszerek elsajátításáról, ezeknek a társadalomban történő minél szélesebb implementációjáról (Kormányrendelet 2002). A miniszter kötelessége, hogy elősegítse az információs társadalom feltételeinek megteremtése érdekében az állampolgárok mind szélesebb rétegeinek az információs társadalomba való integrálódása biztosítását, ennek keretében pedig gondoskodik

- az Internet-elérés, a digitális média elterjedésének biztosításáról,
- a hazai internetes és digitális tartalom növelésének biztosításáról,
- a települések Internethez való kapcsolódásának terjesztéséről és széles körű elérhetőségéről,
- a digitális írástudás elterjedéséről, a digitális szakadék szélesedésének megállításáról,
- a nemzeti kulturális örökség digitális megőrzésének módjáról, eszközeiről, módszereiről és informatikai szakmai tartalmának meghatározásáról, együttműködve a nemzeti kulturális örökség miniszterével,
- a digitális szöveg- és képpublikálás, hang- és mozgóképsugárzás szakmai és jogi feltételéről,
- a gazdaság szereplői és a civil szféra közötti - az információs társadalomba való integrálódás érdekében szükséges - együttműködés fejlesztéséről, a partneri kapcsolat kialakításáról,
- az állami szolgáltatások színvonalának és széles körű elérhetőségének javításáról az információs eszközök segítségével, az államhatalmi és a kormányzati szervek közötti együttműködés fejlesztéséről.

Akciók. Informatikai fejlesztésekre 2003-ban a központi költségvetés mintegy 100 milliárd forintot fordít. Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium ambiciózus támogatási programot indított be. Fejleszti az Internet közösségi elérési pontjainak hálózatát, így a művelődési házak, teleházak, közösségi házak, könyvtárak Internetre kapcsolását. Támogatja az önkormányzatok, az elmaradt térségek, a közgyűjtemények és a pedagógusok számítógép- és Internet hozzáférését, a távmunka alapjainak megteremtését, a magyar nyelvű tartalomfejlesztést. A tárca adókedvezményt vezet be a képzésekre és a számítógép vásárlásához. Folyamatosan tárgyalnak az Internet szolgáltatókkal és a telefontársaságokkal, hogy csökkentsék az internetezés költségeit. Ennek eredményeképpen 2003 márciusában néhány szolgáltató állami támogatásból csökkentette a háztartások Internet elérésének árát.

Stratégia. 2003-ban a kormányzat Információs Társadalom Stratégia kidolgozását kezdeményezte. A programot elindító dokumentum hangsúlyozza, hogy Magyarországon az elmúlt néhány évben összességében romlottak a feltételek az információs társadalom kialakulására. (IHM 2003a) A programot a szakmai szervezetekkel történt egyeztetés, az ágazati és a szakmai viták után az év második felében Informatikai és Hírközlési Minisztérium terjeszti a kormány elé. (IHM 2003b) Az ágazati rész-stratégiákkal is megalapozott programot összehangolják az EU Információs Társadalom programjával és a Nemzeti Fejlesztési Tervvel. A stratégia átfogó céljai: esélyegyenlőség, tudásalapú gazdaság, humán erőforrás fejlesztés, a közszféra demokratizálása, az innovációk terjesztése. Az alapozó tanulmány abból indul ki, hogy Magyarország jelenleg elmarad az EU átlagtól és a régióban sem emelkedik ki (Bakonyi 2003).

Tárcaközi kooperáció. A tárca együttműködik a többi szakminisztériummal, az irányításuk alá tartozó szervezetek informatikai fejlesztésében. Itt meg kell említeni a közoktatási IT infrastruktúra fejlesztését, amelyet az Oktatási Minisztériummal közösen finanszírozva és felügyelve valósítanak meg. (IHM-OM 2002)

Érdekcsoportok. Az informatikai fejlesztéseket természetesen a hazai informatikai vállalkozások is figyelemmel kísérik. Az informatikai politikának figyelembe kell vennie az IT szektor élenjáró cégeinek véleményét, a szektor kis- és középvállalkozói, szakmai szövetségek, önkormányzatok érdekképviseleteinek ajánlásait. (E-Magyarország 2002)

Szembesítüik most az infokommunikációs politika céljait és tetteit e közpolitika egyes eredményeivel.

A SIBIS felmérés szerint a lakosság infokommunikációs ellátottsága a mobiltelefonia kiemelkedő szintje mellett a közép-európai átlagnak megfelelő.

- *Vezetékes telefon.* Jelenleg a háztartások 77%-a rendelkezik Magyarországon vezetékes telefontal. Ez mintegy 4 százalékponttal jobb a közép-európai átlagnál. Napjainkban a vezetékes telefon előfizetések száma enyhén csökkenő tendenciát mutat, a mobilszolgáltatók jelentősen veszélyeztetik a vezetékes telefonszolgáltatók ügyfeleit.
- *Kik a mobiltelefon használók.* Jelenleg a magyar lakosság 60%-ának van mobiltelefonja. Az utóbbi időszakban a magyar lakossági piac mobiltelefonokkal való telítettsége valószínűleg megközelítette a lehetséges maximumot. A SIBIS által lefedett közép-európai országokban a mobilellátottság jóval a magyar érték alatt van, mindössze 44%-os. A régióhoz képest magas magyarországi mobilpenetrációt, a mobil-network egyfajta koncentrációját jelzi az is, hogy a SIBIS felmérés során 2003. januárjában Magyarországon a válaszadók 44%-a, a csatlakozni kívánó 10 ország átlagában pedig a válaszadók mindössze 26%-a mondta azt, hogy majdnem minden barátjának, ismerősének van mobiltelefonja. A magyar mobilhasználók és a mobilhasználat jellegzetességei a teljes régió belül megfigyelt karakterisztikákhoz hasonlóak: elsősorban a fiatalok körében elterjedt a mobiltelefon, a gyakori sms használat is a fiatalabb korcsoportokat – ezen belül is inkább a 25 év alattiakat - jellemzi. A férfiak a nőknél az egész régió belül valamivel jobban ellátottak mobiltelefonnal, ők Magyarországon az intenzívebb sms használók is – ebben a tekintetben a csatlakozni kívánó országok átlagában nincsen jelentős különbség a nemek között.
- *Mobiltelefon alapú szolgáltatások.* A mobiltelefon Magyarországon még elsősorban a hangkommunikációt jelenti, de már megfigyelhetjük a mobiltartalom, a mobilinternet terjedésének első jeleit. Magyarországon minden mobilszolgáltató nyújt GPRS, MMS és WAP szolgáltatást. Az ország WAP igénybevétele tekintetében már elérte a nyugat-európai átlagot, GPRS szolgáltatásainak igénybevevői azonban csak az utóbbi félév során jelentkeznek nagyobb számban.

- *PC ellátottság.* 2002 őszén a magyar háztartások kb. 26%-ban volt PC, amelyeknek több mint fele alkalmas lenne internetezésre (WIP 2002). Az Informatikai és Távközlési Minisztérium azonban olyan számokat használ, amelyek nem erre a kutatásra támaszkodnak: eszerint 2003 áprilisában csak a háztartások 17%-ában van PC. (Világgazdaság 2003) A SIBIS felmérés adatai szerint aktív PC használat tekintetében nincsen jelentős különbség a magyar lakosság és a csatlakozni kívánó 10 ország átlaga között: a magyar megkérdezettek 28, közép-európa egészében pedig a megkérdezettek 29%-a használt PC-t megkérdezés előtti négy héten belül. A teljes régióban - Magyarországon is - a 25 év alatti korcsoportban a legjellemzőbb az aktív PC használat, az aktív PC használók aránya a kor növekedésével fokozatosan csökkenő tendenciát mutat. Az aktív PC használat azonban nem minden esetben jelent otthoni PC használatot – a sok esetben minden bizonnyal iskolai illetve munkahelyi PC használatot takarnak a válaszok.
- *Internet ellátottság.* A 2003 januári SIBIS felmérés szerint a megkérdezettek 12%-ának háztartásában van Internet hozzáférés. Ez az arány a közép-európai országok átlagában ennél valamivel jobb: 14%. A 2002 őszi felmérésen alapuló TÁRKI adatok szerint 2002-ben a magyar háztartások 8%-ban volt Internet hozzáférés, ugyanez az arány 2001-ben csak 6% volt (WIP 2002). Az otthoni Internet előfizetések számának növekedését fékezi, hogy 2002 nyarán a szolgáltatók megszüntettek bizonyos kedvezményeket. A 2003-ban hozott kormányzati támogatási intézkedéseknek köszönhetően valószínűleg 2003-ban az Internet előfizetések száma a korábbinál valamivel nagyobb mértékben emelkedik majd. Az országban 2003-ban százezerre bővül a nagysebességű Internet elérési végpontok száma, ennek többsége vállalatoknál és intézményeknél valósul meg.
- *Internet hozzáférési módok.* Az otthoni hozzáférések körében az egész közép-európai régió területén egyértelműen vezet a dial-up kapcsolat, de Magyarországon viszonylag jelentős az ISDN kapcsolattal rendelkezők aránya is. A DSL hozzáférések aránya elenyésző.

A felmérések szerint a magyar fogyasztók korábban kezdték az Internet használatot, de az internetezők lakosságon belüli aránya ma már elmarad a közép-európai átlagtól.

- *Kik az Internet használók.* A SIBIS adatfelvétele szerint a magyar lakosság 17%-a rendszeres, 5%-a pedig alkalmankénti Internet használó. A közép-európai országok átlagában a rendszeres internetezők aránya ennél valamivel magasabb: 21%, de az alkalmankénti internetezők aránya megegyezik a magyarországiakéval. Az Internetet inkább a fiatalok használják, a férfiak előnye a nőkkel szemben bár folyamatosan csökken, de még nem tűnt el teljes egészében. A TÁRKI adatai szerint további demográfiai csoportok vannak, ahol az otthoni Internettel ellátottak, illetve az Internet-használók felülreprezentáltak: a budapestiek, megyeszékhelyeken, nagyvárosokban lakók, a magas iskolai végzettséggel rendelkezők, az átlagosnál jobb anyagi körülmények között élők. Ezeknek a csoportoknak a dominanciája évek – az internetezés kezdetei - óta kimagasló és jelenleg is nagyon jelentős (WIP 2002).
- *Mióta internetezik.* A SIBIS adatok szerint a magyar internetezők többsége már több mint két éve kapcsolatba került az Internettel. A régebb óta internetezők a csatlakozni kívánó országok átlagához képest is nagyobb arányban képviseltetik magukat hazánkban.

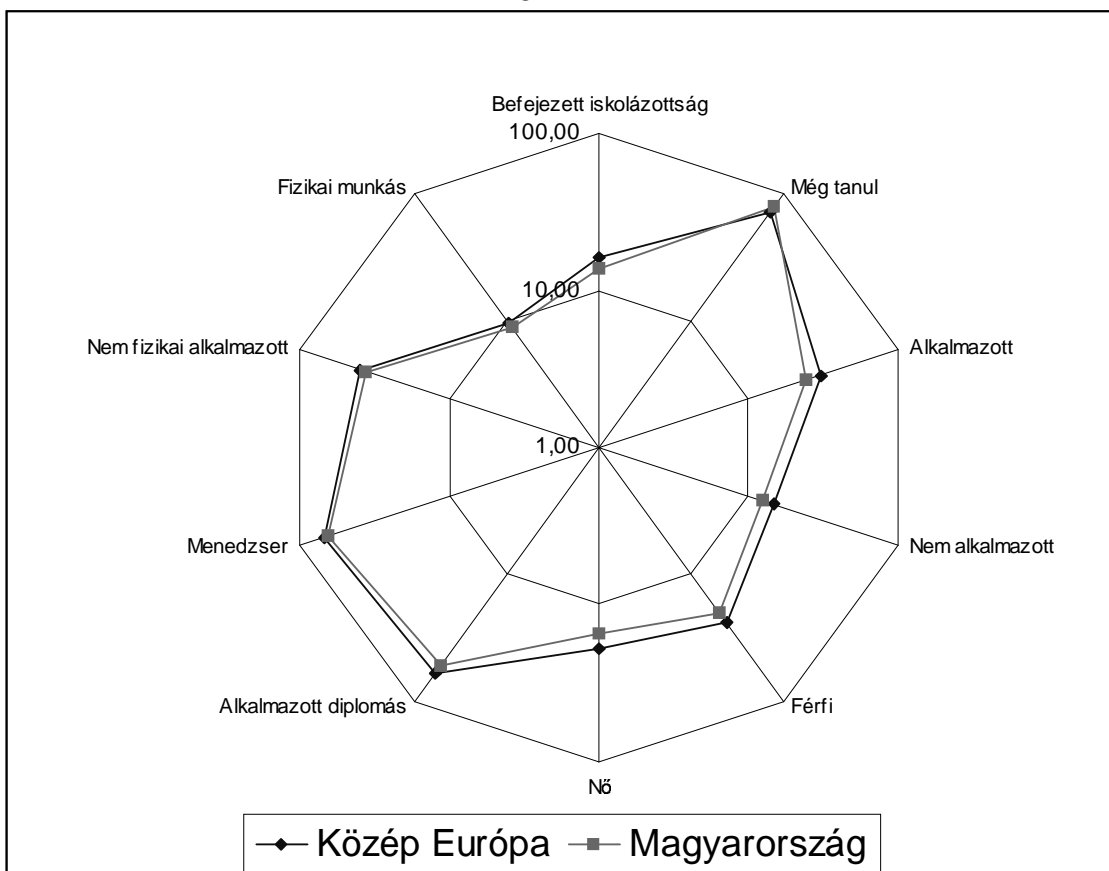
Vizsgáljuk meg az Internet használók arányát egyes csoportokon belül. Az összes megkérdezett csoportját tekintve az Internet használók aránya Magyarországon alacsonyabb, mint a közép-európai átlag. Ennél azonban pontosabban is lehet állítani: nevezetesen Magyarországon az Internet használók aránya kisebb, mint a megfelelő közép-európai mutatók

- a bérből és fizetésből élőkön belül,
- a magánvállalkozók, önállóak csoportján belül,
- a munkanélküliek csoportján belül,

- az alkalmazottak csoportján belül
- a magán cégnél dolgozók csoportján belül
- és a közszoigálati, közalkalmazásban álló, közigazgatási dolgozók csoportján belül is.

Az egyetlen kivételt az oktatásban részt vevők csoportja képezi: ebben a rétegben a magyar arányszám lényegesen kedvezőbb, mint a közép-európai átlag.

A rendszeres internetezők aránya egyes társadalmi csoportokon belül
 Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003
 Rendszeres internetezők: akik az utóbbi 4 hétben interneteztek.
 Logaritmikuskála

Vizsgáljuk most meg az Internet használat gyakoriságát az iskolai végzettség szerint képzett csoportokban.

1. Táblázat

Internet használat az iskolavégzés utolsó éve szerint
(Szűrő: csak befejezett iskolázottságú válaszolók)

Közép-Európa 10 országában és ezen belül Magyarországon, 2003

Internet használati kategóriák a használat rendszeressége szerint (inet_u)	Mutató	Közép-Európa				Magyarország			
		Iskolavégzés utolsó éve				Iskolavégzés utolsó éve			
		14 vagy kevesebb	15-18	19 vagy több	Együtt	14 vagy kevesebb	15-18	19 vagy több	Együtt
		(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)
Rendszeres (utóbbi 4 hétben)	N	10	384	1089	1483	2	58	68	128
	Oszlop %	0,70	9,20	30,02	16,07	0,72	11,79	40,24	13,65
Eseti (utóbbi 12 hónapban)	N	6	150	267	423	5	21	14	40
	Oszlop %	0,42	3,59	7,36	4,58	1,81	4,27	8,28	4,26
Nem Internet használó (beleértve azokat is, akik még nem hallottak az Internetről)	N	1414	3639	2272	7325	270	413	87	770
	Oszlop %	98,88	87,20	62,62	79,35	97,47	83,94	51,48	82,09
Együtt	N	1430	4173	3628	9231	277	492	169	938
	Oszlop %	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: SIBIS felmérés, 2003 január

Magyarországon a rendszeres Internet használók részaránya akkor is elmarad a közép-európai átlagtól, ha a vizsgálatot nem az egész 15 évesnél idősebb populációra, hanem csak az olyan személyek körére terjesztjük ki, akik iskoláikat már befejezték [Ld. (d) és (h) oszlopok összehasonlítása.]

Az iskoláikat már befejezett válaszolók körében vizsgálódva megvizsgálhatjuk, hogy mekkora a *képzettség szerinti digitális szakadék* Közép-Európában. [Ehhez össze kell hasonlítanunk (a), (b), és (c) oszlopokat.] Megállapítható, hogy az Internet használók aránya erősen függ attól, hogy mely iskolai végzettségű csoportban tekintjük azt. Ha most ezt az elemzésünket Magyarországra is kiterjesztjük [(e), (f), és (g) oszlopok], akkor a következő eredményt találjuk: Az Internet használat gyakorisága itt még a közép-európai átlaghoz képest is erősebben függ az iskolai végzettségtől. A magyar digitális szakadék tehát jobban elválasztja egymástól a képzetteneket és a képzetleneket, mint az a közép-európai átlag alapján elvárható lenne.

2. Táblázat
 Internet használat gyakorisága és annak helye nemek szerint
 Közép-Európa 10 országában és ezen belül Magyarországon, 2003

Internet használati kategóriák a használat helye szerint (loi)	Mutató	Közép-Európa 10 országa együtt			Magyarország		
		Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt
		(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)
Rendszeres Internet használat otthon és a munkahelyen	N	223	155	378	20	7	27
	Oszlop %	4,48	2,87	3,64	4,36	1,29	2,70
Rendszeres Internet használat csak otthon	N	310	236	546	31	28	59
	Oszlop %	6,23	4,37	5,26	6,75	5,18	5,90
Rendszeres Internet használat csak a munkahelyen	N	244	287	531	14	23	37
	Oszlop %	4,90	5,31	5,12	3,05	4,25	3,70
Rendszeres Internet használat más helyen	N	407	353	760	27	25	52
	Oszlop %	8,18	6,53	7,32	5,88	4,62	5,20
Nem rendszeres Internet használó	N	293	265	558	24	24	48
	Oszlop %	5,89	4,90	5,38	5,23	4,44	4,80
Nem Internet használó	N	3499	4107	7606	343	434	777
	Oszlop %	70,32	76,01	73,28	74,73	80,22	77,70
Együtt	N	4976	5403	10379	459	541	1000
	Oszlop %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Forrás: SIBIS felmérés, 2003 január

Különbségek az Internet használat helye szerint. A fenti táblázat (c) és (f) oszlopaiban lévő arányszámok összehasonlításából kitűnik, hogy a magyar Internet használók számának elmaradása elsősorban a munkahelyi elérésre vonatkozik.

Internet használók arányának nemek közötti különbségei. Ugyanakkor a táblázat szerint Magyarországon az Internet elérés nemek közötti eltérései nem szélesebbek, mint az Közép-Európa egészében, a megvizsgált 10 országban átlagosan megfigyelhető. A táblázat (a) és (b) oszlopaiban lévő arányszámok közötti eltérések ugyanis alig különböznek a táblázat (d) és (e) oszlopaiban lévő arányszámok közötti eltérésektől.

A SIBIS felmérés szerint a magyar Internet használók a közép-európai átlagnak megfelelő gyenge intenzitással vásárolnak a neten, pedig kevésbé aggódnak annak biztonságá miatt.

- *Internetes vásárlás, vásárlás előtti tájékozódás.* Az egész régióról elmondható, hogy gyenge Internet-használati mutatóihoz gyenge e-commerce mutatók társulnak. A SIBIS felmérés adatai szerint Magyarországon a megkérdezett internetezők 13%-a használta az Internetet az elmúlt egy év során arra, hogy annak segítségével valamilyen terméket, vagy szolgáltatást rendeljen meg. Az ilyen aktivitást kifejtők körében felülreprezentáltak a 25-49 évesek és a férfiak. Ebben a tekintetben nincsen szignifikáns különbség a csatlakozni kívánó országok átlaga és Magyarország között: a megfelelő közép-európai átlag 14%-os. Ugyanakkor a magyar internetezők 65%-a, a közép-európaiak 61%-a ilyen - az elmúlt egy évben az Internetet arra, hogy vásárlás előtti információt szerezzenek be a segítségével: tájékozódjanak egy termékről. A 25-49 évesek és a férfiak jelentősebb e-commerce aktivitása nem csak Magyarországra, de a csatlakozni kívánó országok átlagára is igaz.

- *Az Internet biztonsága: országok közötti összehasonlítás.* Magyarországon jóval kevesebb aggódó internetezőt találunk, mint a közép-európai régióban. Ez összefüggésben lehet azzal, hogy nálunk valamivel magasabb a régóta internetezők aránya mint a régióban.
- *Az Internet biztonsága: veszélyforrások közötti összehasonlítás.* A közép-európai régióon belül az internetezők valamivel erősebben nyugtalankodnak a magánszféra sérülékenysége miatt (pl. hogy személyes információikat esetleg illetéktelen személyek is megismerik) mint az adatbiztonság, az adatok elvesztése, esetleg manipulálhatósága miatt.
- *Az Internet biztonsága: lakossági csoportok közötti összehasonlítás.* Azok, akik a leginkább aggódnak az internetes biztonság miatt legnagyobb valószínűséggel az 50-64 évesek köréből kerülnek ki, őket, illetve a 24-49 éveseket befolyásolják a vásárlásban legerősebben a biztonsági megfontolások. A site-ok biztonságával elsősorban a 24-49 évesek vannak tisztában, ez az a korosztály, amely az e-commerce-ben a legaktívabbnak tekinthető és gyakorlata, technikai tudása, érdeklődése miatt valószínűleg a legszakosított felhasználókat hordozza. A nők internetes tevékenységeik során csak a magánszféra sérülékenysége miatt aggódnak a férfiaknál erősebben, internetes vásárlási aktivitásukat – ami alacsonyabb a férfiakénál - elmondásuk szerint ezek a félelmek kevésbé befolyásolják mint a férfiakat. A nők a férfiaknál kisebb arányban ismerik az egyes site-ok biztonsági jellemzőit, ezek nincsenek is a férfiakéhoz hasonló erősségű hatással online vásárlási döntéseikre.

Az oktatásügy informatikai vonatkozásai: iskolai felszereltség és távoktatás

A magyar lakosság átlagos képzettségi szintje az utóbbi évtizedben növekedőben van, de jelentősen elmarad az EU átlagától. A javuló tendenciában elsősorban az alap- és középfokú képzésben jelentős kiterjesztésének és a nemzetközi összehasonlításban is kedvező beiskolázottsági aránynak van szerepe. A felsőfokú képzésben résztvevők száma az utóbbi évtizedben 100 ezerről több mint 300 ezerre nőtt, ezáltal a diplomával rendelkezőknek a népességen belüli aránya is javult, de ezek a mutatók még mindig jelentősen elmaradnak az EU átlagától.

A magyar kormányzati dokumentumok (NFT 2003, HRD OP 2003) kiemelik, hogy az oktatás szerkezete nem felel meg a munkaerő-piac igényeinek, nem fekteti le az egész életen át való tanulás alapjait. Nemzetközi összehasonlító kutatások (OECD - Pisa 2000) is kimutatták, hogy a magyar oktatási rendszer nem eléggé fejleszti a legfontosabb képességeket, így a nyelvi és informatikai tudást. Ráadásul a magyar diákok tanulási teljesítménye sokkal jobban függ társadalmi-gazdasági háttérüktől, mint amennyire erős ez a függés az OECD tagországok többségében. Például a diákok tanulási teljesítménye, ezen belül az informatikával kapcsolatos tárgyakban elért eredménye nagyon függ attól, hogy az iskolájuknak otthont adó település a település-szerkezeten belül hol helyezkedik el.

3. Táblázat
 Nyolcadikos magyar diákok teljesítménye egyes tárgyakból településtípus szerint
 Magyarország, 1999
 500 = a teszt eredményének országos átlaga

Teszt megnevezése	Falvak	Városok	Megye- székhelye k	Budapest
Állampolgári ismeretek	464	499	521	540
Kognitív képességek	470	504	523	540
Matematika, algebra	471	497	517	524
Matematikai gondolkodás	474	495	512	520
Olvasás, szövegértés	456	502	529	546
Információs technológia, szoftver	512	537	554	578
Komputer alkalmazások	511	542	558	574
Biológia	473	500	508	499
Fizika	483	496	505	513
Földrajz	475	496	503	507

Forrás: Oktatási Minisztérium

Az OECD átlagot való elmaradás és az egyes rétegek közötti képzettségi szakadék hátterében nem kis részben az a tény áll, hogy a magyar iskolaépületek átlagos műszaki állapota, felszereltsége jóval elmarad az EU átlag mögött, kétharmaduk pedig a magyar előírásoknak sem felel meg.

A tárca valamennyi vonatkozó stratégiai dokumentumában elkötelezte magát a nyitott- és a távoktatás térnyerése, az információ technológia oktatásban történő alkalmazása és az e-learning mellett. (HDR OP 2003)

Sulinet. A kilencvenes évek közepén elindult a "Sulinet" program, melynek célja a tanulók esélyegyenlőségének növelése és a nyílt iskola megteremtése, az iskolák internetes infrastruktúrájának megteremtése és egy központilag gondozott oktatási tartalomszolgáltatás fejlesztése útján. (Vámos 1994). Az oktatási intézményekben a Sulinet-rendszernek köszönhetően diákok és tanárok széles köre használja az Internetet, bár nem a közvetlen oktatási folyamatban. 2003 elején közel 2400 oktatási intézmény csatlakozik a Sulinet hálózatához, azaz a középfokú oktatási intézmények 99 százaléka és az általános iskolák 20 százaléka. 2003-ban további 600 oktatási intézmény kapcsolódhat a hálózathoz. A tervek szerint 2005-re valamennyi hazai és 300 határon túli közoktatási intézmény csatlakozik a Sulinet Programhoz. A <http://www.sulinet.hu/> portál a leglátogatottabb – napi 110-120 ezer látogató - magyar nyelvű oktatási portál, amely diákok, pedagógusok, intézményvezetők, -fenntartók, és szülők részére szolgáltat tartalmakat az iskolai oktatás és szakképzés tananyagáról, az oktatás módszereiről és intézményi körülményeiről. (Sulinet 2003)

A *távoktatás* mint oktatás-módszertani kategória Magyarországon gyűjtőfogalomként használatos: minden - a hagyományos, alapvetően osztálytermi jelenlétet igénylő formától eltérő - kötetlen, nyitott, rugalmas képzési módozatot távoktatásként definiálnak, akkor is, ha abban a számítástechnikának semmi szerepe sincs.

A távoktatás támogatására és koordinálására 1991-ben a Művelődési és Köznevelési Minisztérium létrehozta a Nemzeti Távoktatási Tanácsot, amelynek támogatásával 1997-re 10 magyar város 16 egyetemén létesítettek regionális távoktatási központokat. E rendszerek kialakításában fontos szerepet játszottak az EU oktatásfejlesztési programjai is (Tempus, PHARE). Néhány külföldi felsőoktatási intézmény távoktatási formában működtet magyarországi leányvállalatot. A felsőoktatás már kiterjedt elektronikus távoktatási hálózattal rendelkezik, de a köznevelés és szakoktatás még nem zárkózott fel emellé. Igaz, a felnőttek középiskolai képzésében már ma is nagy szerepe van a távoktatásnak, és itt megnövekedhet az elektronikus megoldások szerepe.

A kormányzati erőfeszítések ellenére tehát az elektronikus eszközökkel támogatott távoktatás Magyarországon meglehetősen kezdetleges szinten áll. Még ha az e-learning célcsoportja rendelkezne is megfelelő Internet eléréssel, akkor is számos nehézséggel találkozhatna szemben. Bár az oktatási intézmények viszonylag jól ellátottak internetes csatlakozással, nem rendelkeznek megfelelő humán, illetve infrastrukturális erőforrásokkal egy interaktív, a tanulás hagyományos és új médiumait integráló webes környezet megteremtéséhez. Csak kevés kurzus esetében létezik az oktatási szakma egésze számára jól hozzáférhető magyar nyelvű, az e-learning módszertani követelményeinek megfelelő oktatócsomag. Az igazán használható oktatócsomagnak magyar nyelvűnek kell lennie, mert a távoktatás legfontosabb célcsoportjaira (pl. munkanélküliek) nem jellemző az idegen nyelvek ismerete. Nem megoldott a távoktatási módszerekkel oktatni képes tanárok képzése sem. Összegezve, az e-learning rendszerének kialakításához szükséges legtöbb feltétel hiányzik, és így a helyzet nem oldódik meg az Internet elérések számának növelésével, ez csupán a fejlesztés megkezdésének lehetőségét teremti meg.

Szembesítsük most az oktatáspolitikai céljait és tetteit e közpolitika egyes eredményeivel.

A SIBIS felmérés szerint a magyar internetezők számítástechnikai ismeretei közép-európai összehasonlításban gyengék. A SIBIS felmérés alkalmas arra, hogy segítségével értékeljük a magyar internetezők számítástechnikai ismereteit, közép-európai összehasonlításban. A felmérés során megkérdezett személyek mintegy egynegyede rendszeres vagy alkalmi Internet-használónak bizonyult. A felmérés során őket arra kérték, hogy három fokozatú skálán értékeljék önmagukat internetezési képességeik, tudásuk, készségeik alapján, nyolc szempontból. Az alábbi táblázat ismerteti a szempontokat, melyeket a továbbiakban "internetezési tudásfajtáknak" nevezünk.

4. Táblázat

Internet használati készségek és gyakorlottság a rendszeres Internet használók körében,
Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003 január.

Szűrő: csak azok, akik az Internetet az elmúlt 4 hétben legalább egyszer használták.

Pontszám: 1=gyakorlott, magabiztos, 2=többé-kevésbé gyakorlott 3= nem magabiztos

Ön mennyire érzi gyakorlottnak magát...	N= Közép-európai rendszeres internetezők, akik az adott tudásfajta ismeretszintjét értékelték	Közép-európai 10 ország átlaga	N= Magyarországi rendszeres internetezők, akik az adott tudásfajta ismeretszintjét értékelték.	Magyar válaszolók átlaga
		Pontszám átlaga		Pontszám átlaga
(d1_a) ..keresőprogramok, például a Google, a Yahoo vagy a Vizsla használatában, hogy megtalálja az információt az Interneten	2090	1,78	165	1,99
(d1_b) ...az Interneten talált információ forrásának azonosításában	2108	1,83	164	1,96
(d1_c) ...az e-mail használatában	2049	1,57	166	1,69
(d1_d) ...chat roomok /cset rúmok/ használatában	1729	1,90	135	1,92
(d1_e) ...az Internet használatában telefonbeszélgetésre	1294	2,23	100	2,50
(d1_f) ...személyes honlap készítésében	1289	2,38	98	2,51
(d1_g) ...letölteni programokat az Internetről és installálni számítógépre	1550	2,12	141	1,82
(d1_h) ...az angolul írt szájtok megértésében	1819	2,17	139	2,16

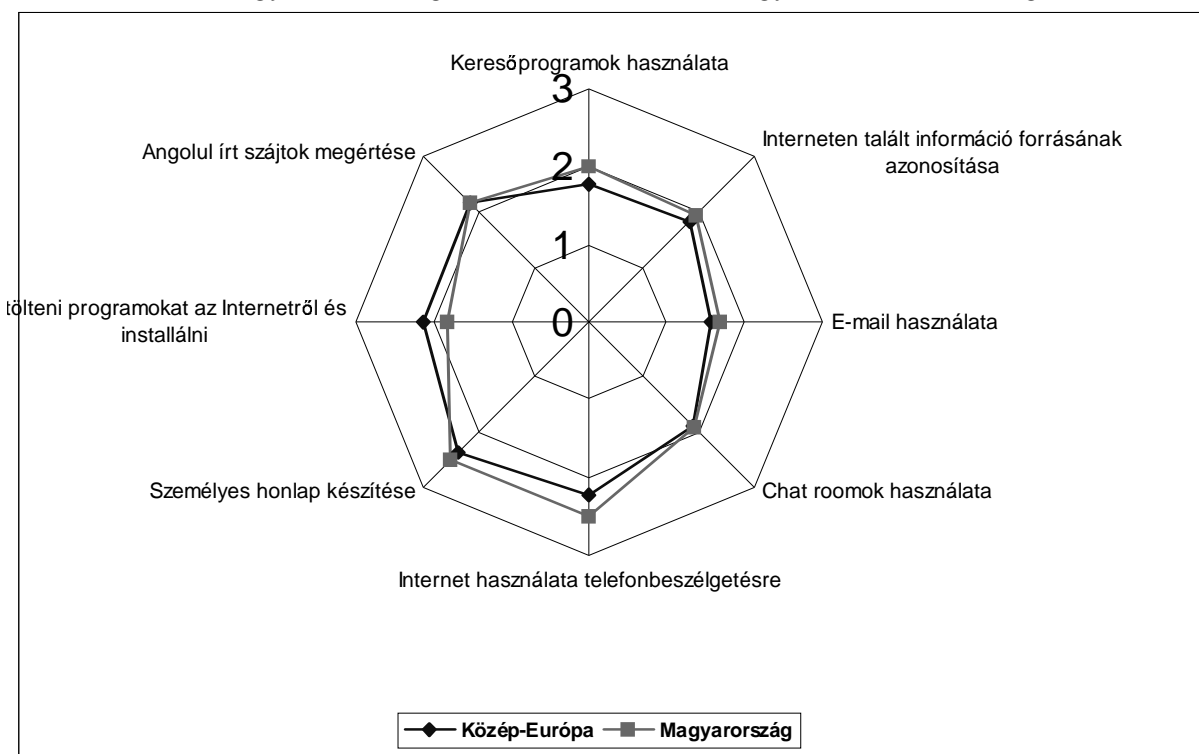
Egyes internetes tudásfajta, készségek. A számba vett internetes készségek közül a közép-európai internetezőknek a legjobban az e-mailezés és a keresőprogramok használata ment, a legrosszabbul pedig az internetes telefonálás, a személyes honlapok készítése és az angolul írt szájtok megértése. Ez a nehézségi sorrend szinte minden ország esetében visszaköszönt, így a magyar válaszolók körében is. A magyar rendszeres internetezők csak a programok letöltésében és installálásában értékelték magukat jobbnak, mint Közép-Európai társaik. Megjegyzendő, hogy az internetes telefonálás hardver- és szoftver feltételei térségünkben még csak kevés helyen vannak együtt, így a válaszhány is gyakoribb, és az eredmények értelmezése sem annyira egyértelmű, mint más készségek esetében.

5. Táblázat

Internet használati készségek és gyakorlottság a rendszeres Internet használók körében,
Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003 január.

Szűrő: csak azok, akik az Internetet az elmúlt 4 hétben legalább egyszer használták.

Pontszám: 1=gyakorlott, magabiztos, 2=többé-kevésbé gyakorlott 3= nem magabiztos.

Vizsgáljuk most meg a fenti készségek önértékelésének átlagait területi, időbeli, majd társadalmi-gazdasági szempontok szerint. Az összesítést itt úgy értelmezzük, hogy először elkészítjük a nyolcfajta internetes készség- illetve tudásfajta pontszámainak számtani közepét, átlagosztályzatát országonként és készségenként, majd országonként az összes készségtípusra adott osztályzatokat kiátlagoljuk. Az alábbiakban továbbra is vonatkoztatási sokaságnak a közép-európai internetező populációt tekintjük.

Az önértékelésen alapuló bizonyítványban a legjobb átlagosztályzatot a bulgár, a szlovén és a román internetezők állították ki önmagukról. A magyar internetező közönség meglehetősen alacsony önbizalomról tett tanúbizonyságot, mert az összesített pontszám szerint a tíz ország közül Magyarország csak a hetedik volt.

6. Táblázat

Internet használat, használati készségek, gyakorlottság a rendszeres Internet használók körében egyes társadalmi-gazdasági szempontok szerint

Szűrő: csak azok, akik az Internetet az elmúlt 4 hétben legalább egyszer használták.

Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003 január

Közép-Európában	Magyarországon
<i>Az Internet-használat időtartama szerint.</i> A várakozásnak megfelelően minél régebben kezdte a személy az internetezést és minél gyakoribb Internet-használó jelenleg, annál magasabb internetes tudásról számol be.	Ezek az összefüggések Magyarország szintjén is érvényesek.
<i>Korcsoportonként.</i> A 15 éves vagy annál idősebb populáción belül minél fiatalabb korosztályt tekintünk, annál magasabb az egy évről jutó Internet használók aránya, és a korosztályokon belül a rendszeres Internet használók annál magabiztosabban nyúlnak az Internethez. Ez az állítás külön-külön szinte valamennyi tudásfajta érvényes, kivételt csak az angol nyelvű honlapok megértése jelent, mert ez a készség Közép-Európa 10 országát együttesen tekintve úgy tűnik, nem korosztály-függő. Az önálló weblap-készítési készségek szintje olyan alacsony, hogy annak korosztály-függése nem állapítható meg.	Ezek az összefüggések Magyarország szintjén is érvényesek. A különbség az, hogy a középkorú internetezők tudásszintje Magyarországon sokkal jobban elmarad a fiatal internetezők tudásszintje mögött, mint amekkora ez a különbség Közép-Európa egészét tekintve.
<i>Neménként.</i> Egyrészt a női Internet-használók aránya szignifikánsan kevesebb, mint a férfi Internet-használók aránya, másrészt a férfiak valamennyi internetes tudásfajta magasabbra értékelték önmagukat, mint a nők. A férfiak és a nők pontszám-átlagai közötti eltérés közel akkora, mint - a populációt négy korosztályra bontva - a legfiatalabb és a legidősebb korosztályok pontszám-átlagai közötti különbség.	Ezek az összefüggések Magyarország szintjén is érvényesek. A rendszeres női Internet-használók aránya ugyanannyival marad el a rendszeres férfi Internet-használók aránya mögött, mint az Közép-Európában megfigyelhető. A nők számítógépes tudása Magyarországon is elmarad a férfiakétól, de a tudásszint két nem közötti különbsége szignifikánsan alacsonyabb, mint az az egész közép-európai régióban megfigyelhető.
<i>Iskolai végzettség szerint.</i> A várakozásnak megfelelően, minél képzettebb egy rendszeres Internet használó személy (azaz minél tovább járt nappali tagozatos oktatási intézményekbe), annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy valamennyi szükséges tudásfajta szempontjából otthonosan mozog a világhálón.	Ezek az összefüggések Magyarország szintjén is érvényesek, sőt itt sokkal élesebbek. A számítástechnikai tudás szempontjából a magas iskolai végzettség sokkal nagyobb előnyt jelent Magyarországon, mint a régió egészében.
<i>Munkaerő-piaci helyzet szerint.</i> Az alkalmazottak internetes tudása valamivel jobb mint az inaktívaké, de az eltérés nem jelentős: mintegy hetedakkora, mint a nemek közötti pontszám-különbség.	Ez az összefüggés az ország szintjén is érvényes, de Magyarországon az alkalmazott és az inaktív Internet-használók tudása közötti eltérés kétszer akkora, mint a régióban.
<i>Cégnagyság szerint.</i> Az internetes tudás nem függ szignifikánsan annak a cégnek a méretétől, ahol a megkérdezett dolgozik. (Csak alkalmazottaknak feltett kérdés)	Ez az összefüggés Magyarország szintjén is érvényes.
<i>Munkahely jogi formája szerint.</i> A magánszektorban dolgozók internetes tudása valamivel magasabb, mint a közszférában dolgozóké.	Ez az összefüggés Magyarország szintjén is érvényes.

Forrás: (SIBIS 2003)

A munkaügyi informatikai vonatkozásai: felnőttképzés és távmunka

Az ezredforduló óta a magyar kormányzat számos stratégiai dokumentuma hangsúlyozza, hogy az információs és kommunikációs technológiák gyors ütemű fejlődése, újabb alkalmazási lehetőségek megjelenése a gazdaság, a közigazgatás és a közszolgáltatások számos területén hatékonyabb munkavégzést tesz lehetővé, és átstrukturálja a munkaerőpiacot (NFT 2003). Ugyanakkor a kormányzati források az ország elmaradottságát emelik ki az ebből következő humán erőforrás fejlesztési feladatok teljesítése területén.

Felnőttképzés és munkaerő-piaci képzés. Magyarországon a *dolgozó felnőttek* továbbképzését elsősorban a vállalatok finanszírozzák egy speciális adó-visszatérítési formából. Magyarországon egyre nő a választható képzések választéka. 2001-ben az alkalmazottak mintegy egyötöde vett részt valamilyen képzésben (NFT 2003). Az alkalmazottak munkahelyi képzése elsősorban a nagy és kevésbé a közepes cégekre jellemző, és ebben egyre nagyobb szerepet kap a távoktatás és az e-learning. Az alkalmazottak legnagyobb részét foglalkoztató kis cégekre azonban nem jellemző, hogy dolgozóik képzésére költenek. Elsősorban azok a cégek képzik dolgozóikat, amelyek a szolgáltatásban tevékenykednek, és amelyek az utóbbi években jelentős technológiai változásokon mentek keresztül.

A munkanélküliek mintegy egyhatoda vesz részt munkaerő-piaci képzésben a munkaügyi tárca szerint. Ennek pénzügyi forrása a Munkaerőpiaci Alapon belül az aktív munkaerőpiaci politikákra elkülönített rovat. A munkanélküliek képzésének jelentős részét teszi ki a különböző IT tudások és készségek elsajátítása (HRD OP 2003).

2003-tól a személyi jövedelemadó- (szja-) rendszer is honorálja a felnőttképzést.

Az Oktatásügyi Minisztérium és az Országos Szakképzési Tanács gondozza az úgynevezett Országos Képzési Jegyzéket (OKJ), az állam által elismert mintegy 900 szakképzés évente aktualizált és jogszabályban közzétett listáját. A munkaerő-piaci képzés során állami forrásokból csak olyan tárgyú továbbképzés finanszírozható, amely ezen a jegyzéken szerepel.

Az OKJ által elismert *számítástechnikai* szakképzések nemcsak az állami iskolarendszeren és az egyetemeken belül érhetők el, hanem azokat a szabadpiacon is kínálják az erre specializálódott és akkreditált képző vállalkozások. Az országban 1997-es bevezetése óta széles körben elterjedt az Európai Unió által támogatott úgynevezett ECDL (European Computer Driving Licence) akkreditációs rendszer. Magyarországon jelenleg több mint 270 ECDL akkreditált vizsgaközpont működik. Az ECDL rendszerét a kormány pedagógus-továbbképzési programjában is felhasználják, és ez megjelenik a kulturális, valamint a közigazgatási szakemberek továbbképzési programjában is. Hazánkban 2003 márciusáig több mint 93 ezren regisztráltatták magukat ECDL rendszerű képzésekre, közel 50 ezren pedig már a bizonyítványt is megszerezték.

A nagy informatikai cégeknél az oktatás külön üzletágnak számít. A számítógépes képzések mintegy 25 százaléka vállalati megrendelésre történik. Az informatikai oktatásban tevékenykedő vállalkozások sorra veszik fel szolgáltatásaik közé az egyelőre újnak számító távoktatási formát.

Szembesítsük most a munkaerőpiaci politika képzésre vonatkozó céljait és tetteit e közpolitika egyes eredményeivel.

A SIBIS felmérés szerint Magyarországon gyenge a dolgozók munkahelyi képzésre való ösztönzöttsége. Miközben az EU munkavállalóinak egy harmada vett részt számítógépes képzésben, addig a magyar munkahelyeken ez korántsem jellemző. A SIBIS felmérés szerint a magyar munkahelyek közép-európai összehasonlításban is meglehetősen igénytelenek, mert az átlagosnál valamivel kevésbé ösztönzik és támogatják a munkavállalókat arra, hogy tanuljanak, képezzék magukat. Ugyanakkor a magyar válaszolók kezdeményező ereje is lanyhább, mint a közép-európai átlag, amikor önállóan kellene képezni vagy továbbképezni magukat. Ezt a SIBIS felmérés alábbi eredményei támasztják alá.

7. Táblázat
Képzéssel kapcsolatos kérdések
Igennel válaszolók aránya a teljes populáció százalékában
Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003 január

Kérdés	Közép-Európa		Magyarország	
	N= Igennel válaszolók vagy teljes mértékben egyetértők száma	Igennel válaszolók vagy teljes mértékben egyetértők aránya a teljes populáció százalékában	N= Igennel válaszolók vagy teljes mértékben egyetértők száma	Igennel válaszolók vagy teljes mértékben egyetértők aránya a teljes populáció százalékában
(C2) Részt vett-e az elmúlt négy hét során olyan, a munkájához kapcsolódó képzésben, amit vagy a munkahelye vagy más cég szervezett?	495	4,8	42	4,2
(C14a) És az ilyen, mások által szervezett képzéseken kívül, saját kezdeményezésére részt vett az elmúlt négy hét során olyan oktatásban, képzésben, ami kapcsolatos az Ön munkájával?	622	6,0	27	2,7
(H2_b) A mostani munkahelyén folyamatosan újabb és újabb dolgokat kell tanulnia.	1362	13,1	116	11,6

Forrás: (SIBIS 2003)

A SIBIS felmérés nem állít ki hízeltő bizonyítványt a magyar képzési piac oktatástechnikai fejlettségéről. A képzéseken a magyar válaszolók valamennyi felsorolt elektronikus eszközt valamennyivel ritkábban alkalmazták, mint közép-európai társaik.

8. Táblázat

Elektronikus oktatási segédeszközökre vonatkozó kérdések a SIBIS felmérésben
Igennel válaszolók aránya a teljes populáció százalékában
Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003 január

Kérdés	Közép-Európa		Magyarország	
	N= Igennel válaszolók száma	Igennel válaszolók aránya a teljes populáció százalékában	N= Igennel válaszolók száma	Igennel válaszolók aránya a teljes populáció százalékában
(C18a) Használt Ön az elmúlt négy hétben folytatott tanulmányai során elektronikus segédeszközöket, például tanuló programokat kazettán, CD-ROM-on, számítógépen vagy az Interneten?	265	2,6	25	2,5
(C19a_a) Mit használt Ön az elmúlt négy hétben folytatott tanulmányai során? Használt-e CD-ROM-ot vagy más úgynevezett offline eszközt, például lemezeket, hang- vagy videokazettákat?	229	2,2	19	1,9
(C19a_b) Mit használt Ön az elmúlt négy hétben folytatott tanulmányai során? Használt-e online eszközöket a szervezet belső számítógépes rendszeréről vagy az Internetről?	154	1,5	14	1,4

Forrás: (SIBIS 2003)

Az EU munkaerőpiacán a 2001 volt az első év, amikor a munkavállalóknak már több mint a fele használt munkahelyén számítógépet. Ugyanakkor a SIBIS felmérés szerint Magyarországon az alkalmazottak 42 százaléka használt PC-t az utóbbi 4 hétben, és ebben a számban a munkahelyi PC használat mellett az otthoni és a nyilvános helyen történt PC használók is benne vannak. Ez az utóbbi arány pontosan megegyezik a kelet-európai átlaggal.

Táv munka. A távmunka a magyar kormányzati nyelvezetben úgynevezett atipikus foglalkoztatási formának számít. A korábbi kormányzatok támogatásával országsszerte jelentős közösségi hozzáférési infrastruktúra és az azt kísérő tartalomszolgáltatás épült ki, a közszolgáltatásként működő, szakmai hálózatba szervezett, az önkormányzatokkal szorosan együttműködő úgynevezett teleházak formájában. Létesítésük egyik célja a távmunka lehetőségeinek elterjesztése volt, ezt azonban nem érték el, mert a távmunkára jelentkező kereslet jelenleg Magyarországon igen alacsony. Ugyanakkor a távmunka potenciális lehetőségei javulnak,

- egyrészt mert a vállalati és az intézményi szférában egyre költséghatékonyabban lehet feladatokat „kiszervezni”, idegen szóval outsourcing keretek között alvállalkozásba adni,
- másrészt pedig mivel a mikro- és kisvállalkozások a távmunka segítségével akkor is versenyképesek lehetnek a nagy, fővárosi cégekkel, ha a fővárostól távol, vidéken, rosszul megközelíthető, rosszabb gazdasági helyzetű térségben működnek. (Laczkó 2002)

A távmunka fejlesztéséhez a Teleház hálózat működtetésénél lényegesen több támogatás szükséges. Munkajogilag meg kell határozni és körül kell bástyázni, de ehhez módosítani kell a Foglalkoztatási Törvényt és a Munka Törvénykönyvét.. Továbbá pénzügyi-, gazdasági ösztönzési rendszert kell kialakítani az infokommunikációs feltételek fejlesztésére, a távmunka tevékenységek-lehetőségek feltárására. (Benedek 2003)

2002-ben a munkaügyi és az informatikai tárca közösen finanszírozta távmunkahelyek létrehozásának támogatását. (Index 2002) Az IHM és a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium közös programja keretében 2003-ban kibocsátott távmunka pályázatokra néhány száz pályamű érkezett be, melyekkel mintegy ezer új munkahely teremthető. A munkaügyi tárca 2002 őszén létrehozott egy intézményt, amely a kormány távmunka-programjával kapcsolatos feladatokat valósítja meg, elsősorban pályázatok kidolgozása útján. A távmunkások oktatása, képzése fontos feladat, melynek megszervezését beillesztették a munkaügyi központok országos hálózatának feladatai közé (BMIK 2003).

Szembesítsük most a munkaerőpiaci politika távmunkára vonatkozó céljait és tetteit a közpolitika egyes eredményeivel.

A SIBIS felmérés alátámasztja: Magyarországon a távmunka potenciálja gyengébb, mint a közép-európai átlag. A távmunka egyelőre annyira ritka jelenség, hogy egy 1000 fős lakossági felmérés nem mutathatja ki annak munkaerő-piaci jelenlétét. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy azokon a munkahelyeken van esélye a távmunka bevezetésének, ahol az elektronikus adattovábbításnak már hagyományai vannak. A SIBIS felmérés ebből a szempontból sem állított ki jó bizonyítványt Magyarországnak számára. A munkahelyi adattovábbítás valamennyi jelzőszáma rosszabb volt, mint a közép-európai átlag.

9. Táblázat

Munkahelyi külső adatkommunikációra vonatkozó kérdések a SIBIS felmérésben az alkalmazottak körében

Szűrő: csak az alkalmazottak (azaz in4=1)

Közép-Európa és ezen belül Magyarország, 2003 január

Kérdés	Közép-Európa		Magyarország	
	N= Igennel válaszoló alkalmazottak száma	Igennel válaszoló aránya az alkalmazottak százalékában	N= Igennel válaszoló alkalmazottak száma	Igennel válaszoló aránya az alkalmazottak százalékában
(G1) Mi a helyzet a távközlési technikák használatával az Ön munkahelyén? Amikor Ön külső kapcsolattal kommunikál, használ néha e-mailt, video-konferenciát vagy elektronikus adattovábbítást? Külső személyen az ügyfeleket, fogyasztókat, beszállítókat vagy más üzleti kapcsolatokat értjük, és azokat a munkatársait is, akik más telephelyen dolgoznak.	677	16%	56	13,2%
	N= "Hetenként egyszer vagy annál gyakrabban" választ adó alkalmazottak száma	"Hetenként egyszer vagy annál gyakrabban" választ adó aránya az alkalmazottak százalékában	N= "Hetenként egyszer vagy annál gyakrabban" választ adó alkalmazottak száma	"Hetenként egyszer vagy annál gyakrabban" választ adó aránya az alkalmazottak százalékában
(G2_a) Egy átlagos héten külső kapcsolataival milyen gyakran használ e-mailt?	563	13,5%	43	10,1%
(G2_c) Egy átlagos héten külső kapcsolatainak milyen gyakran küld mellékletet az e-mailhez vagy más módon adatot elektronikusan?	439	10,5%	40	9,4%

Ellentmondások és hiányosságok az információs társadalom kutatásában

Sajnos ahány információs társadalmi felmérés, annyiféle módszertani szubkultúra és ezért annyiféle eredmény. Egyes felmérések túlbecsülik, mások alábecsülik a PC ellátottságot, az internetezők létszámának megállapítása pedig nagyjából olyan nehézségekbe ütközik, mint egy-egy országgyűlési választás eredményeinek előrejelzése. Jelenleg nincs olyan egységes, a széles kutatói közösség által elfogadott szempontrendszer, ami lehetővé tenné az egyes felmérések eredményeinek kritikai összehasonlítását. Az információs társadalom jelzőszámainak egységesítésében a KSH az EU statisztikai hivatalához, az Eurostat-hoz igazodik, de ennek egyelőre azért nincs nagy jelentősége, mert a témába vágó nagyobb felméréseket Magyarországon a magánszektor valósítja meg. (A kutatások listáját ld. SIBIS háttér tanulmány, 2003)

A szolgáltatás-statisztika fogalmai nehezebben definiálhatók. A módszertani sokféleségnek a kérdezés mikroszintjén jelentkező elvi okai is vannak. A szolgáltatások (a) *használatának* és a használattal kapcsolatos (b) *tudásnak* a mérése ugyanis sokkal nehezebb, mint a szolgáltatások platformjául, infrastruktúrájaként szolgáló termékek megszámlálása, azok tulajdonlásának, a (c) *ellátottságnak* a megállapítása. Az "internetező személy" fogalma sokkal képlékenyebb, mint a "PC tulajdonos háztartás" vagy az "Internetre kapcsolt háztartás", hiszen az a személy is internetezik, aki csak ritkán és akkor is csak pár perces időtartamra "ugrik be" a netre, és az is, aki éjjel-nappal rajta "lóg".

Összehasonlítás térben és időben. Egészében véve a SIBIS felmérés már csak kiemelkedően magas elemszáma és a kérdések sokfélesége folytán is értékes alapanyagot kínál a térség országaiban kibontakozó információs társadalmak összehasonlító elemzésére, mind politikai, mind pedig piackutatási és szociológiai szempontból. Különösen térbeli (országok és régiók közötti) összehasonlításra alkalmas. Időbeli összehasonlításra - megfelelő kérdések híján - a felmérés sajnos csak kevésbé használható.

Terjedési paradigma. Pedig nagy szükség lenne a közelmúltba történő visszatekintésre is, hiszen az információs társadalom metaforája valójában egy innováció-család (az információs technológiák) és az ahhoz kapcsolódó tudás *terjedésének* jelenségét fed, ahol a terjedés térben, társadalmi csoportok és alkalmazási területek között értendő, de mindenképpen *időben* zajló folyamatot jelent. Fogyasztási és tanulási folyamatokról van szó, amik társadalmi hálózatokon zajlanak, és nincs az a kormányzati informatikai politika vagy vállalati marketing stratégia, ami sikeres lehetne, ha figyelmen kívül hagyja a termékeknek, szolgáltatásoknak, tudásoknak és készségeknek a társadalmi hálózatokon való áramlását és annak törvényszerűségeit. A kapcsolódó politikák egyik legfontosabb kérdése éppen az, hogy vajon melyik hálózat-típuson: a munkahelyen, az iskolában, a közösségi számítástechnikai infrastruktúrákban (pl a Teleház hálózatban), a családban, vagy a baráti, informális hálózatokon keresztül terjed gyorsabban, hatékonyabban az informatikai tudás, és hogy az ebből összeálló mintázatnak a támogatások milyen keveréke felel meg?

Az időbeli lefolyás kutatása már csak azért is fontos, mert maga az EU e-Európa programja is az USA és Japán *lehagyásának* jegyében született, melynek eszköze a tudás-alapú gazdasági és társadalmi fejlődés. Ez csupa időbeli folyamat, melynek követése módszertanilag vagy panel-vizsgálatok, vagy pedig a keresztmetszeti vizsgálatokban számos időbeli kérdés után kiált. Csak ezek tehetik képessé a kutatót arra, hogy következtetéseket vonjon le a szóban forgó társadalmi hálózatok idő- és térbeli működésére. Nemcsak olyan kérdések nyernek itt nagy fontosságot, mint hogy "mióta internetezik", mert ez egyik-másik felmérésben benne is van, hanem sok olyan is, mint hogy "mikor, milyen szervezeti keretek között (tanfolyam, munkahely) vagy kitől (barát, rokon), hol tanulta meg az emaillezést", vagy a szövegszerkesztő használatát.

Összehasonlítás társadalmi-demográfiai csoportok között. Nem egyértelmű, hogy ki számít internetezőnek, de ha a kutató ezt már eldöntötte, akkor a legtöbb adatbázis alkalmas arra, hogy számos szempontból összehasonlítsa az internetezőket és a nem-internetezőket. A két részpopuláció között különbségeket lehet keresni egyrészt társadalmi - gazdasági - demográfiai jellemzők mentén, másrészt vélemények - attitűdök - képességek szempontjából. A megközelítés első szintjén itt mindig olyan eredmények adódnak, melyek szerint a többi réteghez képest fiatalabb, magasabb társadalmi státusú és városiasodottabb rétegek gyakrabban és hozzáértőbben bánnak az információs technológiákkal, jobban kezelik azokat az intézményeket, hivatalokat, amelyek modernizációjában ezek a technológiák szerepet játszanak, vagy játszani fognak. (Ld. pl. Futó 2002) Ezek az igaz, ám közhelyes eredményeken többváltozós elemzések segítségével lehet túllépni, melyek már érdekesebb eredményekhez vezetnek: megmutatják, hogy a digitális szakadék mely metszetekben vizsgálódva szélesebb vagy szűkebb, vagy az időtényezőt is figyelembe véve: tágul vagy szűkül. Például ilyen eredmény, hogy az internetezők körében a "digitális írástudás" nemek közötti különbsége Magyarországon kisebb, mint az a közép-európai országok átlagában megfigyelhető.

Az oksági paradigma használata. Az információs társadalom kutatása során állandó problémát jelent az eredmények értelmezése. Például az okság fogalmának félreértelmezésével számos tanulmányban találkozhatunk. Nem mindig igaz, hogy egyes általános jellegű, az informatika feltalálása előtt is kulcsszerepet betöltő attitűdök (pl. bizalom) az Internet-használat hatására változnak meg. Sok esetben nem oksági kapcsolatról van szó, hanem egymást kölcsönösen átható (és még csak nem is mindig "befolyásoló") viselkedésekről és tulajdonságokról. Óvatosan kell mérlegelni azt is, hogy az információs technológiák terjedése mely irányokban *köszönhető* főleg a közpolitikáknak, és mely területeken *tulajdonítható* inkább a spontán piaci folyamatoknak. A determinisztikus megközelítés lehetőségeinek korlátozottsága azonban nem adhat szabad kezét a kutatóknak ahhoz, hogy feladják a jelenségek szerkezetének feltárásának igényét, és a másik végletbe esve folyamatosan és gátlástalanul dobálózzanak az "arról szól a történet" és az "uralkodó narratíva" igénytelen és gyakran értelmezhetetlen szövirágjaival.

Elfogultságok és előítéletek az információs társadalom kutatásában

Kutatók és / vagy számítógép-lobbisták. Az információs társadalommal kapcsolatos kutatói elfogultságok egységes képet alkotnak, mert közös töről fakadnak. Az olyan paradigmák, mint az információs társadalom, a digitális forradalom, a mikroelektronikai forradalom és a digitális szakadék nem mentesek az ideológiai ballasztoktól, egyes üzleti és adminisztratív érdekcsoportok elfogult érvelésének hatásától. A világon mindenütt működnek azok a gondolkodási műhelyek, amelyekben a számítógép-használatnak és az internetezésnek olyan módon tulajdonítanak kiemelt jelentőséget, hogy eközben elmosás a határt egyfelől a támogatásra érdemes közjavak, másfelől a kereslet-kínálat törvényeinek jogosan kitett jóságok között (ld. Tamás Pál 2002).

Az informatikai érdekcsoport tagjai és propagandistái az infokommunikációs termékek és szolgáltatások széles körére követelik, hogy azok terjesztését adópénzből finanszírozzák (vagy társ-finanszírozzák), a vonakodó politikusokat pedig az országok, régiók, társadalmi rétegek végzetes lemaradásával fenyegetik. Közjavak juttatása, fejlesztése esetében a kormányzati támogatás indokolt, a tudáshoz való nyilvános hozzáférési lehetőség pedig mindenképpen közjóságnak számít. Hazánkban a közösségi infokommunikációs fejlesztések általában közbeszerzési eljáráshoz, vagy "public-private partnership" keretben megvalósított szerződéshez vezetnek, és ezekben vigyázni kell a köztulajdon és a magántulajdon határait.

Misszionárius szleng és pályázatírási zsargon. Az információs társadalom elfogult szemléletéhez sajátos, érzelmi felhangoktól sem mentes, misszionárius elemeket sem nélkülöző zsargon is tartozik, ami megtalálta az útját az objektívnek álcázott kutatásokba is. A nyelvezet kulcseleme, hogy irodalmias kifejezések használatával összemossák a tudás, az információ, a számítógépes tudás, az informatikai ellátottság, a tudást hordozó médiumok és a tudás terjesztésével foglalkozó intézmények fogalmait, szerepét. Ehhez a kutatói iskolához tanácsadói műhely is csatlakozik, amely sorozatban gyártja a regionális fejlesztési terveket és az infokommunikációs támogatásokhoz szükséges koncepciókat és pályázási dokumentumokat. Ezek a programok olyan hangzatos nevek alatt folynak és olyan sajátos, a pályázatok bírálói, kedvezményezettjei és szállítói számára hízelgő kampány-jelszavakkal operálnak, mint az "intelligens régió" vagy a "tudásvölgy".

Az IT-vel és a telekommunikációval kapcsolatos innováció-család valóban gyökeresen átalakította az információkkal - és közvetve a tudással - való gazdálkodásunkat, az Internet a modernizáció fontos eszközévé vált. De elemi igényeink feltételeinek megteremtése ugyanolyan fontos maradt, és nem lehet fontossági sorrendet megállapítani az állami intézmények számítástechnikai kapacitásának fejlesztése és ugyanezen intézmények takarítása, fűtése között. (Ld. Futó 2001).

A *"ruha-forradalom"*. Az infokommunikációs forradalom bizonyos tekintetben az antropológusok által ismertetett "ruha-forradalommal" analóg. Margaret Mead megfigyelte, hogy milyen következményekkel jár, ha a misszionáriusok erőltetett ütemben szoktatják át az óceániai szigetek bennszülötteit az európai jellegű ruhák viselésére (Mead 1928). Az antropológusnő kimutatta, hogy ha a megváltozott ruházkodási szokásokat nem kíséri hasonló ütemben a ruházkodást kiszolgáló termékek (szappan, szekrény, vasaló) és az azokkal kapcsolatos tudás elterjesztése, akkor a civilizálás többet árt, mint használ. Az ilyen szigeteken a korábban tiszta, ápoltság, magabiztos, esztétikus megjelenésű törzsből az illem jegyében egyhamar lompos, ápolatlan csapatot varázsoltak, melynek tagjai bizonytalanul mozogtak molyette, gyűrött, idegennek érzett ruháikban.

Az információs technológia és tudás szerves és üzembiztos beépülése az intézményekbe. A ruházkodási analógia az infokommunikációs technológiák innovációs hullámára is érvényes. Ma már nemcsak a ruha teszi az embert, hanem számítógépe és számítógép-használati készségei is, de leginkább az a képessége, ahogy a számítógép-hálózatokon keresztül a társadalmi hálózatokba képes integrálódni. Az információs társadalom sikeres megvalósításához az infrastrukturális ellátottságon és a készségek megteremtésén túl az is szükséges, hogy ez az innováció harmonikusan és biztonságosan beágyazódjon a létező szervezeti keretekbe.

A beágyazódás sikerét vagy kudarcát olyan kérdésekkel lehetne mérni, mint hogy a megkérdezettnek vajon hányszor kellett visszafordulni dolgavégezetlenül, mert bankjában vagy egy közhivatalban sorban állást okozott a lassú számítógépes rendszer, vagy mert nem működött a megkerülhetetlen számítógép. Vagy egy másik ilyen, az infokommunikáció által generált intézmény-szociológiai kérdésfeltevés: vajon mennyire jellemző, hogy egy közmű vállalat számítógépe által írt levél olyan befizetést követelt, amit a közmű személyes ügyfélszolgálatja jogtalanul ismert el, de a "gép" erről mit sem tudva, egyre erőszakosabb felszólításokat produkált még hónapokkal később is. Ahol az ilyen jelenségek gyakran fordulnak elő, ott elsietett volt az infokommunikációs forradalom.

Állandó kutatási témák az információs társadalommal kapcsolatban

Az infokommunikációs technológiák térnyerése számos állandóan visszatérő feladatot ró a kutatókra, a hagyományos piackutatási kérdésfeltevéseken túlmenően is. Az alábbi felsorolás ezeket a témákat köti egy csokorba.

1. *Infokommunikációs politikák hatása.* Előzetes és utólagos hatásvizsgálatok keretében kell feltárni, hogy az állandóan alakuló, fejlődő informatikai politika egyes intézkedései, támogatásai, intézményfejlesztési lépései mennyiben járulnak hozzá saját megfogalmazott céljainak eléréséhez. E célok közül szociológiailag azok a legérdekesebbek, amelyek a társadalom és a gazdaság különböző szereplőinek esélyegyenlőségével kapcsolatosak az infokommunikációs technológiákhoz való hozzáférés területén.
2. *Kapcsolódó politikák hatása.* Speciális kutatásokkal kell kimutatni, hogy az összes többi politika-terület (az egészségügytől az oktatásügyön, a munkaügyön és a környezetvédelmen keresztül egészen a gazdaságpolitikáig) infokommunikációs dimenziója miként alakítja át az adott politika-terület hagyományait, hogy miként helyeződnek át az informatikai fejlődés hatására a célok és az eszközök súlypontjai.
3. *Terjedésminta.* Fel kell térképezni, hogy az informatikai eszközök, szolgáltatások és az infokommunikációs tudás milyen mintázatot követve terjednek a társadalmi hálózatokon belül: térben, időben, társadalmi rétegekben, munkahely- és intézmény-típusokban és más közegekben.
4. *Hatékonyosság.* Állandó téma, hogy az infokommunikációs technológiák bevezetése, az infokommunikációs eszközök által kiváltott magatartásváltozások és szervezeti átalakulások, hogyan változtatják meg az egyének és a háztartások életmódját, növelik a vállalkozások termelékenységét és fokozzák az intézmények, köztük elsődlegesen a különböző kormányzati és önkormányzati hivatalok működésének hatékonyságát, miként teszik azokat demokratikusabbá.
5. *Tudás.* Az információs technológiák nemcsak az emberi tudás hordozóit, hozzáférési módjait és terjedési mintáit modernizálják, hanem a tudás szerkezetét, modellrendszerét sőt tartalmát is. Ezzel kapcsolatosan számos közösség esetében fel kell tárni, hogy miként változik meg a kultúra, a tudomány és a mindennapi ismeretek beépülése az egyéni és a közösségi gondolkodásba és cselekvésbe.
6. *Mobilitás.* Az infokommunikációs fejlődés hatására az egyének és a csoportok olyan hatékony tanulási és érdekvédelem-érvényesítési eszközökre tesznek szert, ami megváltoztatja a társadalmi mobilitás lehetőségeiről alkotott képünket. Örökzöld kérdés lesz, hogy itt és most ez miként valósul meg. Itt az egyik legfontosabb probléma analóg azzal, amit az iskolarendszerrel kapcsolatosan már egy évszázada vizsgálnak: vajon az információs technológiák elterjedése hozzájárul-e az öröklött különbségek csökkentéséhez, az esélyegyenlőség fokozásához, vagy épp ellenkezőleg: kijelöli és rögzíti az emberek helyét a társadalmi ranglétrán, és ezáltal mintegy befagyasztja vagy éppenséggel növeli a rétegek közötti különbségeket.
7. *Közösségfejlődés.* Le kell írni az Interneten keletkező új virtuális és globális közösségek kialakulását, szerkezetét és megszűnését, és mindezek hatását a hagyományos lakóhelyi, munkahelyi, települési, regionális és nemzetállami intézményi kötődésekre.
8. *Etika.* Részben szociológiai téma az Interneten és más infokommunikációs platformokon (pl. mobiltelefonon) megvalósuló viselkedés etikai normáinak és etikettjének fejlődése. Itt nagy súlyt kell helyezni azokra a kérdésekre, amelyek az emberi kapcsolatok építésével, az egyes platformokon megvalósítható névtelenséggel és a tömeges hatás költségtakarékos kiváltásának lehetőségével függenek össze. Napirenden kell tartani az infokommunikációs fejlődés által kifejtett kedvezőtlen, az emberi kapcsolatokra, a bizalomra és az intimszférára gyakorolt káros következményeinek kutatását is.

Irodalom

- (Bakonyi 2003) *Az információs társadalom kialakításának kiemelt feladatai*. Bakonyi Péter államtitkár előadása. Agrárinformatikai Fórum, Budapest, 2003. március 6.
- (Benedek 2003) *Táv munka a tudásgazdaságban*. Benedek András államtitkár előadása. Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium II. Táv munka Konferenciája, 2003 febr. 10.
- (Bell 2002) *Magyar Infokommunikációs Jelentés*. A BellResearch és a Think Consulting tanácsadó cégek közös kiadványa. Budapest 2002.
- (BMIK 2003) A Budapesti Munkaerőpiaci Intervenciós Központ weblapja. <http://www.bmik.hu>
- (E-Magyarország 2002) *Az E-Magyarország, e-kormányzat konferencia ajánlásai a magyar kormánynak*. A 2002. november 13–14-én, Balatonaligán rendezett konferencia záródokumentuma.
- (IHM 2003a) *Magyar Információs Társadalom Stratégia*. Felhívás a stratégia-alkotási folyamatban való részvételre. Letölthető az Informatikai és Hírközlési Minisztérium honlapjáról.
- (IHM 2003b) Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium ajánlásai az információs társadalom ágazati részstratégiák készítéséhez. Budapest 2003.
- (Lengyel, 2002) *Információs technológiák és helyi társadalom*. A BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszékének tanulmánykötete a kaposvári kistérségben végzett kutatásokról. Szerk.: Lengyel György. Aula 2002.
- (Netsurvey 2002) *I-basic 2002*. A Netsurvey Internetkutató Intézet tanulmánya. Budapest 2002. (www.netsurvey.hu)
- (WIP 2002) *Jelentés a World Internet Project magyarországi eredményeiről*. Dessewffy Tibor és Fábíán Zoltán: Kézirat, Budapest 2002.
- (Futó 2001) *Internet: egy innováció néhány társadalmi hatása*. Futó Péter. Kritika, 2001. október, 23-25. old.
- (Futó 2002) *Hivatalos ügyek, információs technológiák és a helyi társadalom rétegződése*. Futó Péter. Megjelent a (Lengyel, 2002) kiadványban.
- (Futó 2003) *Terepszemle és számítógép kezelési előadás, Cserénfa, 2003 március 22.* Futó Péter. Kézirat, úti jelentés a BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszéke információs társadalom kutatása keretében végzett falukutatás egyik eseményéről.
- (HRD OP 2003) *Human Resource Development Operational Programme, Republic of Hungary, 2004-2006*. Draft. Budapest February 2003. Prepared by the Ministry of Employment and Labour, Ministry of Education, Ministry of Health, Social and Family Affairs.
- (Index 2002) *Egy milliárd a távmunka támogatására*. Az Index internetes portál híradása. 2002. október 16.,
- (Kód 2001) *Az Internet-hozzáférés piacának hazai tendenciái*. A Kód Piac- és Médiakutató Intézet felmérésén alapuló kiadvány. Budapest 2002.
- (Kormányrendelet 2002) 141/2002. (VI. 28.) Korm. Rendelet az informatikai és hírközlési miniszter hatásköréről feladatairól. Budapest 2002.
- (Laczkó 2002) *Felkészülés és felkészítés: a távmunka bevezetésének elkerülhetetlen lépései*. Laczkó Zsuzsa előadása a Foglalkozáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium I. Táv munka konferenciáján, 2002. november 7, Budapest.
- (Mead 1928) Margaret Mead: *Coming of Age in Samoa: A Psychological Study of Primitive Youth for Western Civilization*. New York, William Morrow.
- (IHM-OM 2002) *Milliárdos fejlesztések az Oktatási Minisztériumban*. Magyar Nemzet Online 2002. július 22.
- (NFT 2003) *Hungarian National Development Plan (Nemzeti Fejlesztési Terv) 2004-2006*. Republic of Hungary, Approved by the Hungarian Government on 26th March, 2003.

- (OECD - Pisa 2000) *Reading for Change. Performance and Engagement across Countries. Programme for International Student Assessment.* OECD 2000. Letölthető a www.pisa.oecd.org honlapról.
- (SIBIS 2003) A SIBIS felmérés és projekt weblapja: www.sibis-eu.org
- (SIBIS háttér tanulmány, 2003) *Some Policy Issues of developing Information Society in Hungary.* Working paper submitted to Work Package 4 of the SIBIS Project. Budapest 2003. Program co-ordinator: György Lengyel. Authors: Peter Futo and Lilla Vicsek (IT Security Chapter).
- (Sulinet 2003) A Sulinet Programiroda weblapja az Oktatási Minisztérium honlapján.
- (Tamás Pál 2002) Előadás a 2002 decemberi szegedi szociológus konferencia Információs Társadalom szekciójában.
- (Vámos 1994) *A pedagógiai kommunikáció elméletéről.* Vámos Tibor. Pedagógiai Szemle 1994/5
- (Világgazdaság 2003) *Otthoni PC-k nyár elejétől.* Világgazdaság 2003 ápr. 18.